

EELK JÕHVI MIHKLI KOGUDUSE AJALEHT

Talv 2021

Armas kaaskristlane!

Saabumas on jõulud, meie kultuuriruumis kõige olulisemad kristlikud pühad, ja ka väga paljudele, kes jõulude kristlikust tähendusest mõeldagi ei oska, ikkagi väga suured pühad. Jõulude puhul ehitakse tuba kuusega või kuuseokstega, jõuluajal teevad perenaised oma predele rohkem või pidulikemaid roogi, loomulikult koristatakse hoolikamalt kui tavaliselt, paljudes peredes käib Jõuluvana, jõulukingitused eriti lastele on otsekui kohustus ja neid tehakse suure rõõmuga, jõulude ajal on koolivaheaeg, rohkem kui tavaliselt tullakse just jõulude ajal kirikusse, sageli, kui see on võimalik, on tööini-

mesed just jõulude ajal kodus, jõulude ajal tulevad kaugemal asuvad lapsed koju. Ühe sõnaga – jõulusid tähistatakse rohkem kui mingeid muid tähtpäevi.

Kuid jõulud on Jeesuse Kristuse sünnipäev. Just sel päeval, õigemini jõuluööl sai Jumal inimeseks, sündis jõululapsena meie kõikide jaoks. Kuigi tema elutee ei olnud kerge, just tema tähendus on meile kõigile oluline, ühel või teisel moel meenub ta sageli meile, tajume tema nähtamatut ligiolekut ja mõnigi kord teeme head teistele ning alles hiljem võime eneses mõelda – see oli jõululaps, kes nähtamatuna mõjutas meid

headusele. Lastesse suhtumine kuidagi märkamatu sünnitab meis headust, mis sageli ulatub mitte ainult lasteni, vaid kõikide inimesteni, kellega kokku puutume. Miks vanaemad, vanaisad, sageli lausa võhivõõrad inimesedki otsekui heldivad lastega kokku puutudes ja äkitselt otsekui ärkab nendes headus ning armastus? Isegi sellest aru saamata on see jõululapse imeline mõju, nii et aastasadugi hiljem avaldab see kauneid muudatusi meie juures.

Ma soovin Sulle, armas kaaskristlane, et kõigil päevil Sinu elus oleks jõululaps Sinu ja Sinu tegude juures, otsekui sunniks

Sind tegema head, milleks Sa oled ju kutsutud, unustama kibedus ja inimlik ülekohtuski, mida oled kogenud, kandma armastust teiste vastu, eriti oma lähedaste vastu, tegema oma elust meistriteos, mis teiste inimeste elus saab nähtavaks ja rohkeneb lausa märkamatuks.

Soovin Sulle ning Sinu lähedastele jõuludeks kõike ilusat ja rõõmsat ja kõikidele Sinu omastele headuse ja armastuse teostamist nii Sinu kui teiste inimeste suhtes.

Peeter Kaldur
EELK Jõhvi Mihkli koguduse õpetaja

Päike, kuu ja taevatähed

- 1 Päike, kuu ja taevatähed, kuldne laotus, ilmaruum, orud, metsad, mäed ja luhad, sügavus ja kõrgus suur, kõik nüüd kiites rõõmsad olge, lauldes Isa ette tulge!
- 2 Aga sina, inimene, laula valjemini veel! Jeesus Jõululapsukene magab sõimes heinte peal. Inglilaulu taevast kuule; karjastega kiitma tule!
- 3 Rõõmuhääli kuulda taevas, rõõmu kuulda maa peal ka, rõõmu, rõõmu igas paigas, rõõmu lausa lõpmata: Maarja lapse sünnitanud, Jumal inimeseks saanud!
- 4 Hooneks valmistada Sulle tahan oma südamet. Too nüüd puhtust, valgust mulle, püha elupäikene! Armas Jeesus, ise tule, südamesse asu mulle!

Kiriku Laulu- ja Palveraamat (1991), laul 30
Viis: "Jumal, vägev valitseja" (Unser Herrscher, unser König)
Joachim Neander, 1650-1680.

Sõnad: Johann Franck, 1618-1677.
Tõlge: Carl Peter Ludwig Maurach, 1824-1900.

ALTARIMAALI „TAEVAMINEK“ KONSERVEERIMINE

25. juulil 2021. aastal oli Jõhvi Mihkli koguduses pidulik sündmus – toimus konserveeritud altarimaali „Taevaminek“ pühitsemis- ja tänujumalateenistus, mille viis läbi piiskop Tiit Salumäe.

Aastakümneid varjutasid kunstnik **Ernst Friedrich von Liphart** poolt maali kätkevad helgust tumenenud lakikiht ja sellele ladestunud mustuseloor, silmatorkavad rebendid ja kahjustused. Koguduse poolt pikalt oodatud ja plaanitud restaureerimine jõudis lõppfaasi 2021. aasta maining juunikuus, mil kirikus viidi läbi kõik vajalikud konserveerimistööd. Tööd teostasid H&M Restuudio OÜ maalikonserveerivad **Merike Kallas ja Kristjan Müil**. Finantseerijateks olid Muinsuskaitseamet, Jõhvi Vallavalitsus, Jõhvi kogudus ja koguduse liikmed. On suur rõõm, et konserveeritud altarimaal „Taevaminek“ esitati Muinsuskaitseameti aastapremiate saajate nominendina kategoorias „Hästi restaureeritud kunstimälestis.“

Jõhvi Mihkli kiriku altarimaali saatusele, nii nagu tervele Jõhvi linnale, sai pöördepunktiks 3. august 1943.a. Sel päeval tabas Jõhvit suur tuleõnnetus, mis on Eesti XX sajandi üks suurimaid tulekahjusid. Tuli sai Jõhvis alguse saksa sõdurite kasutuses olnud leerimajast, kust ta levis kiriku pil-

pakatusele ja tornkiivriale. Puhus tugev tuul ja põlevalt kirikult kandusid pilpad elamute pilpa- ja tõrvakatustele, mis kiiresti süttisid. Mõnekümne minutiga oli kogu Narva maantee ja temast hargnevad tänavad, mis koosnesid eranditult puumajadest, tohutus tulemõllus. Põlengu tagajärjed olid kohutavad: Jõhvi vanim ja tähtsaim tänav oli ligemale kilomeetri pikkuselt lagedaks põlenud. Hävis 92 elumaja, 129 kõrvalhoonet, kaks inimest sai surma ja kümned põletushaavu. 729 inimest põles puupaljaks, sest tulemõllus ei saanud keegi peale iseenda midagi päästa. Kuigi oli sõja- ja okupatsiooniaeg, tehti kannatanute abistamiseks nii mõndagi, anti rahalist toetust, riiete ja jalanõude ostulubasid. Eesti Rahva Ühisabi üleskutsel toimusid üle kogu Eesti korjandused ja seda tehti ka Saksa armee Eesti väeosades.

Ehkki tuli kiriku pikihoonesse ning altari ruumi õnneks ei jõudnud, oldi selleks siiski kiiruga valmistunud – altarimaal lõigati alusraamilt maha ning toimetati kirikust välja. Opetaja **Elmar Kulli** mälestuste põhjal oli maal 1948. aastal juba tagasi oma kohal, seega leiti võimalus maal restaureerida kohe pärast sõjaaastaid. Elmar Kulli mälestustest võib lugeda: *“Aastal 1947 oli Jõhvi kirik seest ja väljast must ning kole – see oli ju aeg*

kohe pärast sõda ja põlemisi. Juba järgmisel päeval pärast minu Jõhvi saabumist tuli juhatust kokku ning peamiseks päevakorrapunktiks oli kiriku remont. Katus oli eelmise õpetaja aegu korda tehtud. Koguduse liikmed kraapisid ise seintelt roheline kihi maha, korraldasid näitusmüüke ja kogusid raha, nii et aasta pärast oli kirik valgendatud, põrandal olid uued vaibad ja kantslil ning altaril uued liturgilised katted. Altarimaal oli korras, tulekahju ajal oli keegi selle varjule viinud. Vähem kui kahe aastaga olid kirikul ka uued aknad ees. Panime kirikusse ka elektri sisse. Kuna olid peamiselt mitmesugused tahma ja veekahjustused, tuli see suur niiskus kuidagi müüridest välja saada. Aastal 1948 oli kirik ilusasti puhas ja valge.“

Jõhvi 1943.a. sündmused olid jätnud tööle tõsised, ehkki mitte tulekeeltest tekitatud märgid. Kogu tööd katva aukartust äratava tumenenud lakikorra ning mustusekihi kõrval olid silmatorkavaimaks kahjustusteks just väljalõikamisest tekkinud rebendid, mis olid koonduvad Kristuse näo ning ülakeha piirkonda ehk alale, kuhu vaataja pilk esmalt maali vaadates suundub. Tollast sündmuste kulgu ette kujutades vajas kolme meetri kõrgune maal väljalõikamise käigus alla, mitte ei keeratud seda

KUNSTNIK VON LIPHART

otse suure läbimõõduga rullile nagu kahjustuste tekkimise vältimiseks teha tuleks. Arvatavasti tekkisid horisontaalsed rebendid just siis, samuti tekkisid lõuendi kortsu vajumisel kaod maali kihti. Õnneks oli töö siiski piisavalt elastne, nii et kaod olid vaid pindmised ja piirdusid suures ulatuses värvikihiga.

Maali uurides selgus tõsiasi, et see on dubleeritud ehk kinnitatud teisele, toetavale lõuendile. See avastus oli tegelikult igati ootuspärane, kuna suisa võimatu oleks kinnitada taoliste mõõtmega tööd, mis pealegi oli rebenenud ning kahjustunud, sirgena tagasi alusraamile vaid servade toetamise abil. Kuna antud konserveerimistööde vältel maali altariseinast maha ei võetud, siis puudub täpne info dubleerimise tehnilise teostuse kohta. Tõenäoliselt pidi antud protsess välja nägema järgmine – maali alusraamilt eemaldati sinna väljalõikamise käigus jäänud

servad, maal sobitati servadega kokku, toestati eestpoolt hiljem eemaldatava ajutise kleebisega; triigiti sooja vaha-vaigu segu abil teisele linasele lõuendile ning pingutati uuesti alusraamile ja monteeriti altariseina. Huvitav tehniline üksik asi maali dubleerimise juures selgus pärast dublaaži väiksemahulist avamist maali vasakus alumises nurgas. Nimelt on avatud alalt selgelt näha plii-punast pigmenti. Kas plii-punast segati dubleerimissegusse, mis tõenäoliselt koosnes mesilasvahast, dammarvaigust ning veel mõnest lisandist või oli sellega altarimaal tagaküljelt juba varem kaetud, on raske täpselt ütelda. Pliipunast kasutati tõenäoliselt konservandina, et takistada maali tagaküljele biokahjustuste tekkimist. Kuna teos on dubleeritud teisele lõuendile vahameetodil, on algusest elastsest ning liikuvast lõuendmaalist moodustunud küllaltki jäik plaat, mis aja jooksul ei ole deformeerunud. Maali jäikus oli ka üks põhjus, miks otsustati maal jätta alusraamilt ning altariseinast eemaldamata ning teostada konserveerimistööd kirikus. Esiteks ei olnud eemaldamiseks möödapääsmatut põhjust, kuna nagu mainitud, märkimisväärseid deformatsioone maalil ei esine. Lõikepragude servadest vajas lõuend küll mõningast kinnitamist, kuid kuna maal on dubleeritud, siis puudus oht, et töö võiks kinnitusest täiesti lahti tulla. Jäikuse tõttu

oleks praktiliselt võimatu olnud maali kuidagi rulli keerata või transportida Tallinnasse ateljeesse, kuna igasugune jäiga maali pinna kumerdamine võib kaasa tuua värvikihi murdumise ning varisemise. Jõhvi kirikut köetakse aastaringselt – liigniiskus ning hallitus ei olnud samuti maalilõuendit kahjustama pääsenud. Nii otsustati ehitada altari ette telling ning viia tööd läbi Jõhvi kirikus.

Samal ajal, kui toimusid maali konserveerimistööd, uuris Tartu Kunstimuseumi maalikonserveaator ning Eesti Kunstiakadeemia magistrant **Nele Ambos** tulevase näituse tarbeks baltisaksa päritolu kunstniku ning hilisema restauraatori **Caroline** (rohkem tuntud kui **Lilly**) **Waltheri** (1866–1946) elulugu ning tegemisi. Juhuse tahtel hakkas hargnema vastus õhku paisatud küsimusele – kes võis olla Eestis tollal piisavalt professionaalne restauraator, kes suutis perfektselt dubleerida nii suureformaadilise töö? Lilly Walther oli üks esimesi Eestist pärit naisi, kes õppis Peterburi Stieglitzi kunstikoolis (1888–1894). Pärast seda töötas ta mitmes erinevas riigis, näiteks Prantsusmaal Sèvres'i portselanivabrikus (1896–1897), Weimari kunstiakadeemias, Worpswede kunstnikekülas, keraamika alal Berliinis, ajaloolises Bürgeli savitehases Jenas ning Pariisis vabakutseliseks (1908–1912). Ta on jättnud jälje Eesti disaini-

ajalukku, olles Tarbekunstiateljee (1904 – 1914) üks asutajatest. Samas enamik oma eluajast ja hilisemalt on ta tuntud kui akvarellist ja lillemaalija. Oma hilisemas elus asendas ta kunstitegevuse restaureerimisega, milles ta saavutas väga kõrge taseme ning temast sai üks Eesti esimesi professionaalseid kunstirestauraatoreid, kes viis valdkonna ka teaduslikumale tasemele. Ta on aidanud päästa kümneid Eesti Kunstimuseumi kui ka Tartu Kunstimuseumi teoseid, mis said kannatada Teise maailmasõja tegevuse käigus. Teatakse, et aastail 1943 –1945 restaureeris Lilly Walther Tartu Kunstimuseumile 14 väärtuslikku maali, mis olid sõjaajal pommirünnakus vigastada saanud; samuti alustas ta 16 maali restaureerimist (töö viis lõpule **Ilmar Ojalo**). Aastast 1945 töötas Ojalo

(27.11. 1910–30.11.1989) Tartu Riiklikus Kunstimuseumis konserveaatorina. Tema tööks oli korrastada maale, mis olid jäänud 1944. aasta pommitamisel rusude alla. Ilmar Ojalo jätkas kunstnik-restauraator Caroline Waltheri pooleli olevaid töid. **Virve Hinnov** mainib “Postimehes” (22.01.1992) ilmunud artiklis, et Lilly viimaseks suuremaks tööks oli Jõhvi kiriku altarimaali restaureerimine. Kurb on fakt, et Walther küüditati veel 80-aastase vanaprouana eemale Eestist, mida ta pidas oma kodumaaks ning mille tõttu oli keeldunud 1939. aastal sõitma Hitleri kutsel Saksamaale. L. Walter suri Permis 8.12.1946. Jõhvi koguduse **hool-dajaõpetaja Voldemar Kuljus** tegi 24.01.1946.a järelpärimise Tartu Riikliku Kunstimuseumi direktorile. Kirjast selgub,

et kunstnik Ojalo andmete põhjal oli maal viidud Tartu Riikliku Kunsti muuseumi korraldusel Paide lähedale Väätsa mõisa hoiule ning et maali restaureerija oli Walther (Valter). Eesti kunstiajaloolane **Tuuli Koort** vastas: „Vastuseks Teie kirjale 24.01.1946, teatan, et Jõhvi linna kiriku altarimaal asub Väätsa algkooli majas. Seda teost restaureeris prl K. Walther, kuid töö jäi pooleli, kuna restaureaator ei viibi enam Eestis. Teos ei ole lõpetatud, kuid juba dubleeritud, teisele lõuendile liimitud ja alusraamile tõmmatud.“ Kogudus sai altarimaali tagasi 1948. aastal.

Maalikonservaator Merike Kallas kirjutab aruandes: Lisaks eelpool kirjeldatud lõikejoontele, mis vajasisid kohati taaskinnitamist dubleelõuendile ning neist alguse saanud pikkadele rebenditele, domineerisid maalil veel kahte tüüpi kahjustused - lähivaates nähtav massiivne kulum maali-

pinnal ehk sisuliselt hävinud värvikiht, kohati suuremad ja sügavamad kaod värvikihis ning loomulikult kogu maali kattev tumenenud lakikiht ja mustus. Maalialuseks olev lõuend on kootud tihedas põimkoos, tõenäoliselt on tegemist linase lõuendiga. Lõuendit katab õhuke valge maalikrunt. Õlivärvidega teostatud maalil varieeruvad õhemad ning impastosemad kihid – maalimist on alustatud kiht-kihilt ning lõpetatud hoogsas alla primalikus tehnikas. Esiplaanil olevate figuuride drapeeritud rõivad on värvinüansside rikkamad kui teised, eriti efektselt ning luminooselt mõjuvad valged rüüd, mille alusmaalingu toonaalsus muudab need hõõguvalt erksaks. Piki maali servi kulgevate lõikejoonte kinnitamise meetodika oli osaliselt tingitud asjaolust, et seda tuli teha vertikaalsel maalipinnal. Maalilõuend oli dubleelõuendist lõikejoonte servadest vähesel määral lahti tulnud, kuid mitte mahus, mis oleks kuidagi ohustanud terve dublaaži püsimist. Kinni-

tina otsustati kasutada nn tekstiilpulbrit ehk peenestatud polüamiidi. Pulber sulatatakse silikoonkilede vahel triikides õhukeseks massiks, mida saab kääridega lõigata parajaks suuruseks. Spaatlite abil lükati sobivas suuruses tükid maali ja dubleerimisõuendi vahele ning sulatati läbi silikoonkile triikides uuesti üles, et lõuendid omavahel kokku liita. Tekstiilpulbri abil kinnitatud praod täideti hiljem osaliselt restaureerimiskrundiga, kuid selle eesmärgiks ei olnud pragude kui maali ajaloo lahutamatu osade nähtamatuks muutmise, vaid maali põhiosa suhtes nende liigse silmatorkavuse vähendamine. Rebenditelt, mis ulatusid maali ülaosas vertikaalselt Kristuseni, eemaldati vanad täited ning retušid nii lahusti (atsetoon) kui skalpelli abil. Rebendite kui visuaalsete dominantide „murdmiseks“ täideti need uue restaureerimiskrundiga ja retušeeriti nii, et need distantsilt ei häiriks enam maali ikonograafiliselt

MERIKE KALLAS JA KRISTJAN MÜIL

kõige olulisema osa (Kristuse pea ning ülakeha piirkonna) vaatlemist.

Restaureerimiskrundiga täideti ka teised sügavad, lõuendini ulatuvad kaod pildikihis. Kadude konserveerimisel oli eesmärgiks retušeerida kõik kaod ning kulumiga alad. Kuna praktiliselt kõik sellised kahjustused (välja arvatud kulum parempoolse figuuri rõival) olid taastatavad kujutist rekonstrueerimata, ei kätkenud see otsus tähelepanu väärivaid eetilisi dilemmasid, liiatigi, et kasutati kunstiteosele niivõrd säästlikke konserveerimismaterjale.

Anneli Lein

Kasutatud materjal: Merike Kallas, 2021 „EELK Jõhvi Mihkli kiriku altarimaali konserveerimistööde aruanne.“

Edakai Simmermann, 2020. „Mitu sõrme on Jumalal?“

Fotod: Merike Kallas, H&M Restudio

BAROKKALTAR, VÕIDUKAAREGRUPP, SEPISED JA VEELKORD KANTSLIST

Jõhvi Mihkli kirikus paiknevad kantsel ja võidukaaregrupp pärinevad aastast 1728. Nende autoriks on hilisbaroki silmapaistvaim meister Johann Valentin Rabe. Johann Valentin Rabe oli pärit Lüübekist. 1718. aastal sai temast Tallinna linna kodanik. Lisaks Jõhvi kirikus asuvatele teostele on ta valmistanud altari ja kantsli Haljala kirikusse, altari Rakvere kirikusse, altari Hageri kirikusse jpt. Kuivõrd Jõhvi kiriku kantsel ja ristigrupp on valminud Rabe töökojas ning samaaegselt, võib oletada, et ka nendega ühel ajal valminud ba-

rokkaltar võis olla sama töökoja toodang. Altari välimuse kohta kuigi palju teada ei ole. Koguteoses "Virumaa" leiab äramärkimist, et 1893. aasta kirikuvisiitatsiooni kohaselt leidis kirikus "kivist müüritud altarilaud, altaripilt, mis Kristust kibuvitsakrooniga kujutas, ilma aastaarvuta, nimetähtedega K. J... ning apostlite Peetruse ja Pauluse kujud altaripildi kõrval." Barokse altari annetajateks olid Wolter Reinhold Grünewald ja tema abikaasa Margarethe Charlotte von Kursell. Uus altari-retaabel ja altarimaal

paigaldati kirikusse 1900. aastal. See tõi kaasa kiriku kapitaalse siseremondi, müüriti kinni kiriku idapoolses otsaseinas barokkaltari kohal paiknenud aken ja kirikuruumist kiriku keldrisse viiv müürikäik. Kirikukroonikast võib lugeda (1904. a): "Tänu kirikueestseisja parun Tolli (Kukuruselt) väsimatule vaevale sai mõne aasta jooksul kirikule kõik uued gooti aknad muretsetud, pingistikud uuendatud, trepid koorile pääsuks pandud, nii, et meie kirik nüüd valge on ja kirikulised 100 istekohta juurde said."

Kantsli annetajaks oli Hedwich Sophia Müller Ereda mõisast. Kantslit iseloomustab kõrgbarokile omane naturalistlik akantusornament, mida võib näha kantsli kogudusepoolsetel tahkudel ja kantsli kooripoolsetel osal sissepääsu kohal. Kantsli sissepääsu kohal, mõlemal pool ornamentide istuvad kullatud poisikeste figuurid. Sissepääsu juures, mõlemal pool ust, asetsevad kandilised poolsambad, mille kapiiteeli moodustavad kahe ristitud akantuselehe vahel välja vaatav poisikese pea.

FOTO: ANNELI LEIN

FOTO: JAAK EELMETS

FOTO: ANNELI LEIN

FOTO: JAAK EELMETS

Koori sissepääsu kohal asetseb Rabe meisterdatud võidukaaregrupp, mis kujutab Kõlgate stseeni. Grupi keskseks kujuks on ristilöödud Jeesus, temast paremal seisab Maarja ja vasakul kõige noorem jünger Johannes. Risti löödud Jeesuse kohal on tähed „INRJ“ (lühend ladinakeelse väljendi esitähedest – Jesus Nazarenus, Rex Judaeorum,

mis tähendavad „Jeesus Naatsaretist, Juutide Kuningas“, Mt 27,37). Jeesuse all asuvad pealuu ja kondid, sümboliseerimaks tema võitu surma üle. Võidukaaregrupp kujutab stseeni Johannese evangeeliumist 19, 26-27: „Kui nüüd Jeesus nägi risti kõrval seismas oma ema ja jüngrit, keda ta armastas, siis ta ütles emale: „Naine, vaata, see on su poeg!“ Seejärel ütles

ta oma jüngrile: „Vaata, see on su ema!“ Ja seltsamal tunnil võttis jünger ta enda juurde.“ Kompositsiooni figuuridele on omane pooside nõtkus ja teatraalsus. Kujude ilmed on ahastavad, afektsed, ülevoolavalt on kujutatud situatsiooni traagikat. Suurt tähelepanu on pöö-

ratud kangaste voltidele. Teosest peegeldub kõrgbarokile omast ülepaistumist, liikuvust, hoogust, teatraalsust – poosid ei mõju loomulikena. Vastavalt tolleaegsele traditsioonile on figuurid värvitud. Võidukaaregrupi annetajaks oli Carl Gustav von Stahlen.

Mõlemal pool tala, millel võidukaaregrupp asetseb, asuvad baroksed sepised. Sepiste otstes on kujutatud liilia õit, kui jumalikkuse ja süütuse sümbolit.

Anneli Lein

FOTO: ANNELI LEIN

ALEKSANDER TÕNISSONI LAULATUS TOIMUS NARVA-JÕESUU NIGULISTE KIRIKUS

Siinkohal tahaks teieni tuua kindralmajor Aleksander Tõnissoni laulatusloo. Sõjaväelase elu polnud keerulistel aegadel lihtne ja nii võttis Tõnisson naise alles 1919. aastal, olles 44 aastat vana. Kuidas see toimus, sellest saame teada proua **Selma Tõnissoni** mälestustest: allolev lõik on ilmunud 2004. aastal kogumikus „Unustamatu. Kindral Aleksander Tõnisson.“

Diviisi staap dislotseerus tookord Sillamäel, kuhu mu peigmees mind 3. juu-

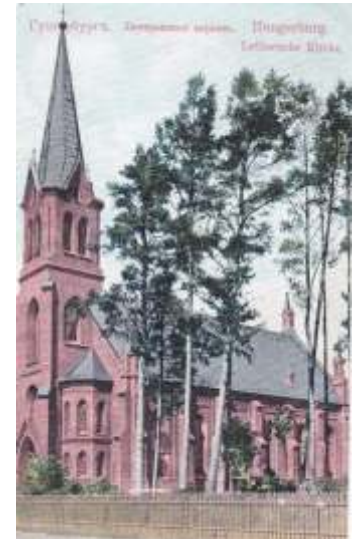
ni hommikuks kohale kutsus. Sealt sõitsime laulatusse Narva-Jõesuu kirikusse. Kõik pidi toimuma salastatult, häirimata staabi pingelist töörütmi. Õhtuks oli aga ohvitserkond koos abikaasadega kutsutud kassiinosse „nõupidamisele“, mille põhjust ei teatud.

Kirikusse suunduti kahe autoga. Ühes istusin mina koos peiuga, lisaks polkownik J. Unt ja diviisi pastor J. Kukk. Teises sõidukis asusid adjutant N. Viitak ja kaks vahisõdurit. Teel algas tihe vihmasadu, mida saatsid kõuekärgatused. Minu meeolu muutus süngeks, kuigi oleks pidanud olema vastupidi. Lohutasin ennast sellega, et sõduri naine peab harjuma tulevase karmi eluga. Ma ei eksinud tookord...

Kohale jõudnud, saadeti üks autojuht kiriku võtmeid otsima. Teistele tehti ülesandeks tuua kohale organist. Teda ei leitud. Sohvril ei jäänud üle, kui küsida tänaval kohatud juhuslikult sõdurilt, kas ta oskab peale püssi-

laskmise ka orelit mängida. Alguses võtnud too küsimust naljana, kui aga kuulis, et peab mängima kindralile, olevat soostunud, lisades, et oskab küll orelit tallata. Samal ajal muutus kirikus ootav peig kärsituks, soovides juba altari ette suunduda. Laulatusse tunnistajaks palutud polkownik J. Unt peatas teda sõnadega: „Aleksander, nelikümend aastat on sul turjal, oleksid pidanud ammu naise võtma. Nüüd aga ei saa enam paari minutitki oodata, kuni kõik korda saab!“ Pastor tuli käärkambrist ja üheskoos läksime altari ette. Tsermoonial algas väarikalt. Pastor laulis kõlava häälega, pööramata vähimatki tähelepanu tunnimeeste tagasihoidlikule musikaalsusele. Orelimäng seevastu jättis võimsa mulje, mille eest jagati organistile hiljem kiitust. Kahjuks on tema nimi unustusse vajunud.

Mis sai perekond Tõnissonist ja Narva-Jõesuu Niguliste kirikust 1940.

aastatel?

Aleksander Tõnisson hukati Patarei vanglas 1941. aastal, proua Selma elas 40 aastat enam.

Narva-Jõesuu kiriku viimane juhatuse koosolek peeti koguduse protokolliraamatu järgi 14. jaanuaril 1947. Koguduses oli siis 70 liiget, kellest 1946. a liikmemaksu oli tasunud 36 liiget. Praeguste koguduseliikmete jutu järgi ei saanud Narva-Jõesuu kirikuhoone sõjas suurt kannatada. Kirik õhati 1944. aastal, siis hävis hoone katus ja sisustus.

3.06.1919
FOTO: LEO TÕNISSONI ERAKOGU

Kirikuhoone lammutati 1954.a ning kive kasutati Narva Kreenholmi hoonete taastamiseks. Täna seisab kiriku krundil kiriku mälestuskivi ja kohvik Traffic.

Narva-Jõesuu Niguliste kirikust on artiklites kirjutanud koguduse juhatuse liige proua **Liina Piirisalu**, tema materjalidele toetun edaspidises.

Kiriku nurgakivi pandi 1897.a ning tsaar Nikolai II-le pühendatuna sai kirik nimeks Püha Nikolai kirik. Kõrge läänetorniga

kolmelöövilist punastest tellistest pseudogooti stiilis jumalakoda ehitati kubermanguarhitekt Rudolf von Knüpfperi projekti alusel, ehitustöid juhtis hinnatud ehitusmeister Gustav Heinrich Beer-mann. Marmorist altari-plaat telliti Tallinna kivi-raidurilt C. Kopijowskilt, kümme aknavitraaži Riistast kuulsast Ernst Tode töökojast, orel Walkeri firmalt Saksamaal Ludwigsbürgis, armulauanõud Riistast Bakstadi firmast. Kiriku altari-maali tegi kuulus kunstnik Aleksander Benois.

Kirik, mis oli mõeldud suvitajatele ja mahutas kuni 500 inimest, pühitseti sisse 15. juulil 1900. aastal. Kirik allus Vaivara kogudusele, iseseisev Narva-Jõesuu kogudus moodustati kohalikest elanikest 1903. aastal, see oli nii eesti- kui saksa-keelne. Koguduse esimeseks õpetajaks valiti Jakob Jalajas, kes teenis kogudust 1903-1910.a. Narva-Jõesuu koguduse taassünd toimus 1992. aastal, tollane diakon Ralf Alasoo on ka täna koguduse preester. Aastatel 1993-1997 oli Narva-

Jõesuus hooldusõpetaja Peeter Kaldur.

Ivika Maidre

Foto: Narva-Jõesuu Niguliste kirik, NLM F 816:6, Narva Muuseum SA

ORELIMUUSIKA POOLTUNNID JÕHVI MIHKLI KIRIKUS

2008. aastal tähistas Jõhvi Mihkli kirik orelimeister Eduard Kriisa oreli paigaldamise 50. aastapäeva. See tähtis sündmus inspireeris mind hakata korraldama orelimuusika pooltunde Jõhvi linnas. Tegemist on ühega neist vähestest orelitest, mis paigaldati Nõukogude Liidus.

Alates 2008. aastast oleme astunud enesekindlalt ja loovalt edasi, jõudes 14. korda tänavuste Jõhvi Mihkli kiriku orelipooltundideni. Mul on rõõm tõdeda, et sellest projektist on välja kasvanud tõeliselt suured muusikapäevad. Iga aastaga kasvab orelimuusikasõprade arv üha enam ja võib öelda, et 14 aasta jooksul on välja kujunenud orelimuusika kuulajaskond. Meie eesmärk on uuele põlvkonnale oreliloomingu tutvustamine, samuti on oluline levitada suuremäärulisele publikule head klassikalist ja sakraalmuusikat.

Aastate jooksul on orelimuusika kontsertidest osa

võtnud eesti mainekad muusikud: solistid Ines Maidre, Toomas Trass, Ene Salumäe, Aare-Paul Lattik, Ulla Krigul, Kristel Aer, Külli Erikson, Gustav-Leo Kivirand. Ansamblid Ines Maidre (orel) ja Ingmar Simson-Valtin (viul), Kadri Ploompuu (orel) ja Alina Sakalouvska (mandoliinil), duo Telluur Heli Ernits (inglissarv, oboe) ja Kirill Ogorodnikov (kitarr), Anna Humal orelil ja Atlan Karp (bariton), Daana Ots (viul) ja Kristina Vilotševa (orel), duett "Klassika" Tatjana Drobõševa (sopran), Izida Galimova (mezzo sopran), Susanna Viktoria Mõtsmees (torupill) ja Tuuliki Jürjo orelil. Jõhvi Mihkli kiriku eripäraks on asjaolu, et seal on võimalik esineda samaaegselt kahel orelil. Nii on esinenud Jõhvi Mihkli kirikus oreliduod Tiia Tenno-Hille Poroson, Svetlana Kekiševa-Erika Jefimova. Projekt on unikaalne ka seetõttu, et meie noortel andekatel muusikutel on harul-

dane võimalus esineda Jõhvi Mihkli kirikus. Näiteks esinesid Keila muusikakooli õpilane, rahvusvaheliste konkursside laureaat Erik Rajamäe ja Fjodor Skopin (Venemaa), laste pärimusmuusika ansambel „Tuuleviul“ pärimusmuusika ja viiuliõpetaja Kristi Alase juhendamisel. Ansambelis „Tuuleviul“ mängivad lapsed vanuses 3-19 aastat nii Vanalinna Muusikakoolist kui ka Lasnamäe Muusikakoolist. Lisaks mängisid

noored ning andekad orelimängijad Brigitta Selestine Petropavlova ja Violetta-Viktoria Haletskaja. Brigitta-Selestine on Ahtme Kunstide Kooli vilistlane ja õpib praegu orelit Eesti Muusika- ja Teatri akadeemias prof. Andres Uibo käe all. Violetta-Viktoria on Lasnamäe Muusikakooli vilistlane. Ta on lõpetanud EMTA ning sai magistrikraadi orelerialal.

Meie projektis pole osalenud mitte ainult eesti pärit-

olu muusikud, vaid ka välismaalt: esines oreliduo Dina Ikhina ja Denis Makhankov (Karjala, Venemaa). Nad on Peterburi N. A. Rimski-Korsakovi nimelise riikliku konservatooriumi vilistlased. Deniss ja Dina on heategevusliku projekti „Orelikontserdid Petseris“ aluspanijad ning organisaatorid, mille tulu kogutakse unikaalse Püha Peetri kiriku oreli taastamiseks Petseri linnas (Pskovi oblastis), mis ehitati 1928. aastal vendade Kriisade poolt.

Läti organist Ilona Birgele

on lõpetanud Riias Läti Jazeps Vitolsi nimelise Muusikaakadeemia ja ta annab kontsertorganistina aktiivselt nii soolo - kui kammermuusika kontserte. Jõhvi Mihkli kiriku orelikontserdi publikule pakkus ta kuulamiseks orelimuusika klassikat ja ka huvitavaid kaasaegsete läti heliloojate teoseid.

2019. aasta orelipooltunnid olid pühendatud Jõhvi Mihkli kiriku kõstrile Richard-Woldemar Söödile (1885-1947). Ta oli kooliõpetaja, koori - ja orkestrijuht ning Jõhvi Mihkli kiri-

ku köster-organist 1915. aastast kuni 1943. aastani. Richard-Woldemar Sööti peetakse viimaseks Jõhvi Mihkli kiriku kõstriks.

2020. aasta orelipooltunnid pühendati andeka orelikunstniku ja õnnetuseks noorelt lahkunud suurepärase helilooja Peeter Süda 100. surma-aastapäevale. Tema surma järel loodud "Peeter Süda arhiivist" on välja kasvanud praegune Eesti Teatri - ja Muusikamuuseum Tallinnas, kus see arhiiv on talletatud nr. 1 all. Sama aasta juulis-augustis avati näitus, mille korraldas

Jõhvi Mihkli kirik koostöös Jõhvi Muuseumi Seltsi ning Eesti Teatri - ja Muusikamuuseumiga ning see oli pühendatud Peeter Südale.

Kõik need projektid said võimalikuks Jõhvi Linnavalitsuse, Jõhvi Mihkli kiriku, Jõhvi Muuseumi Seltsi ning Ida-Virumaa Kultuurkapitali Sihtgrupi suurel toel. 2022. aastal tähistame orelipooltundide 15. aastapäeva. Loodan, et unikaalses Jõhvi Mihkli kiriku akustikas kõlavad orelipooltundide helid ka edaspidi!

Tagasisidena meie üritusele kirjutas Ida-Virumaal elav kirjanik ja poetess Anneli Lamp suurepärase luuletuse:

*„Nii sündis neil päevil Jõhvi kirikus:
orelitüdrukutel on imeilusad nimed
Violetta-Viktoria ja Brigitta-Selestine
noored ning õblukesed
ja nende haprate sõrmede
ja nobedate taldade alt
voolab muusika sulamina
võimsalt kui ime*

*orel võib olla
kui kärestik kosk või kõu
või kui karjase vilespill
kõlal on meeletu jõud
nagu randa trügiv rüüsiää
või pikselöök
kõlab see hääl*

*saateks vilede vaikne kahin
kui ma silmad sulen ja kuulan
ja enese sisse vahin.“
26.07.2018*

Erika Jefimova

JÕHVI MIHKLI KIRIKU ORELITE AJALUGU

VANA OREL

I ETAPP: NORMANNI OREL

Jõhvi Mihkli kiriku mõisnikest eestseisjate poolt valiti siinse koguduse õpetajaks 31. juulil 1847. aastal suur rahvahariduse ja mitmehääle laulmise entusiast **Friedrich Ferdinand Meyer** (sündinud 18.01.1799 Viljandis, surnud 1.06.1871 Jõhvis). Aastatel 1824 - 1847 teenis Meyer Karula kogudust, kus oli Eesti maakoguduste üks esimene oreleid. Arvatavasti kerkis Jõhvi pakutava koha üle peetavatel läbirääkimistel üheks peateemaks oreli muret-

semine, mis muusikahuvilisele Meyerile oli väga oluline. Arvestades oreli valmistamise ajamahukust ja kulukust, võib oletada, et Jõhvi koguduse eestseisjad alustasid ettevalmistustega selleks juba 1847. aastal, ehk sisuliselt enne Meyeri Jõhvi jõudmist. Jõhvi saabudes oli kavas näiteks Piiblipühade pidamine, mis eeldas orelit olemasolu, seda nii teenistuse pidulikumaks muutmiseks kui ka Piiblipüha laulude esitamiseks. Sel ajal olid oreleid Eesti maakirikutes veel harulduseks, kuna nende tellimine Saksamaalt oli liialt kallis.

FOTO: NORMANNI OREL JÕHVI MIHKLI KIRIKUS.
POSTKAART A. LEINI ERAKOGUST

Esimene eesti soost orelimeister **Gustav Normann** sündis 8. augustil 1821 Rägavere vallas Põlula külas sealse mõisavalitseja **Jakob Normanni** peres. Ta omandas oma teadmised Euroopa tolle aja kõige kuul-

sama meistri **Friedrich Ladegasti** juures ning pidas teadaolevalt alates 1840. aastast töökoda Tallinnas Uuel tänaval. Tema esimene suurem töö Eestis oli 1847. aastal Tallinna Pühavaimu kiriku orel, millele järgnesid

FOTO: KOPLI KALMISTU OMA ROHKETE KABELITEGA OLII EESTI ÜKS UHKEMAID NEKROPOLE, NÄITAB 1925. AASTAL TEHTUD FOTO. TALLINNA LINNAMUUSEUM (TLM F 1008)

kohe Jõhvi ja Väike-Maarja orelid, mis mõlemad valmisid 1848. aastal. Tema töökojast on oletatavalt pärit umbes 20–30 suurt orelit, mis asuvad Eestis ja Soomes. Väikeste positiivorelite kohta andmed puuduvad. Normanni orelite hulgas Eestis on näiteks Valjala, Tallinna Jaani, Ridala ja Risti kiriku pillid. Tallinna kirikutele ehitas Normann palju oreleid. Tuntuim neist on Tallinna Jaani kiriku kolme klahvistiku ehk manuaaliga 1869. aastal valminud orel, mille asemele **Ago Tindi** sõnul olevat **August Terkmann** ehitanud uue pilli, mis on nüüdseks küll restaureeritud, aga Normanni registritest on säilinud vaid mõni üksik. Kuna Normann on olnud Niguliste saksa koguduse liige, ehitas ta 1868. aastal sealse orelit ümber, see ei ole aga säilinud. 1870. aastal on ta ehitanud uue orelit ka Tallinna Kaarli kirikule. Meister Tindi sõnul paistavad Normanni orelid silma oma viimistletud tiseritööpoolest, nende prospektid

on enamasti ehitatud gooti või klassitsistlikus stiilis, erandiks 1887. aastal ehitatud Järva-Jaani orel, millel on romaani ümarkaarega prospekt.

Eksperdid arvavad, et Normann tegi koostööd teise Eestis tegutsenud orelimeistri, **Carl August Tantoniga** (1801–1890). 19. sajandi teise poolel oli Eestis suur oreliehituse buum, mil ühtlasi ehitati massiliselt ka uusi altareid. Huvitav on fakt, et vastavalt oma aja traditsioonidele meisterdas Normann paljudele kirikutele ise ka altari nii, et pühakojas viibijat "vaatas" lääne poolt oreliprosppekti ehk orelit "nägu" ja selle vastas, kiriku idaosas, asus orelimeistri ehitatud altar. Nii on näiteks Väike-Maarja kirikus, kus asub ka Eesti vanim säilinud Normanni orel.

Jõhvi orel õnnistati 11. juulil 1848. aastal, vaid pool aastat pärast Meyeri Jõhvi saabumist. Jõhvi orelit prospekt (st välimine nähtav osa) valmis neogooti stiilis, mis oli sel ajal

just moodi läinud. Sellest, et orelit valmis-tamine ja paigaldamine 1848. aastal toimus suure kiirustamisega, kõneleb kroonikas olev märge, et juba 1852. aastal korrastati põhjalikult orelit Tallinna orelimeistri Normanni poolt. Muidu oleks raske seletada, miks uhiuus orelit nii kiiresti remonti vajab. Järgmine orelit remont toimus kirikukroonika andmetel alles 1890. aastal.

Gustav Normann suri Tallinnas 18. jaanuaril 1893. aastal. Tema matmispaik on kahjuks senini teadmata, aga küllap on tema haud olnud mõnel Niguliste koguduse kalmistul (ilmselt Nõukogude okupatsiooni ajal maatasta tehtud Tallinna Kopli kalmistul). Kuna Kopli kalmistu olemasolust teatakse üldiselt vähe, lisan juurde ajaloolise foto.

Kauaaegne pedagoog ja koduloouuriija **Ester Haljaste** on kirjutanud Jõhvi köster- koolmeister **Richard Söödile** pühendatud raamatus „Kõik taevad laulvad“: *Kirikuliste, peamiselt naisterahvaste hinnang esimese orelit kohta polevat olnud aupaklik ega imetlev, vaid isegi üleolev. Muusika saatel ei osatud ega vist püütudki laulda. Naiste poolel pingutanud mõned küll kõigest jõust üle orelit laulda, kuid ei saanud sellega hakkama ja pidid alla andma. Tagasiteel ja kodus tuli neil nõrdimusega tunnistada, et „Ega massina vastu keski ei saand.“*

TULEKAHI

3.08.1943 toimus Jõhvis suur tulekahi, mis sai alguse Saksa sõjaväe käes olnud leerimajast. Kõigepealt võttis tuld kiriku

FOTO: 3.08.1943 KARL HINTZER

pilpakatus, seejärel kiriku torn. **Liilia Kull, neiuna Jänes** (1927 – 2004) kirjutab oma mälestustes aastal 1947: „Orelit tules kannatada saanud ja ei kõlvanud enam. Harmooniumit mängis Iisaku koguduse organist **Bruno Karindi** Puru külast.“ **Õpetaja Elmar Kulli** (22.10.1914 – 4.01.2004) mälestustest võib lugeda: „Orelit kahjuks kõlbmatu, seda asendas korralik harmoonium.“ Samas märkis Liilia Kull, et „harmoonium kriuksus ja kräuksus.“

II ETAPP: KRIISADE
OREL

Õpetaja Peeter Kaldur kirjutab 2005. aastal Jõhvi Muuseumi Seltsi Toimetiste III osas: „Kiriku katus taastati küll 1944. aastal, kuid ilmselt polnud sõja ajal rahalisi vahendeid ja võib olla ka

oreliehitajaid, kes oleks selle oreli korda teinud. Igatahes kohe pärast **õpetaja Otto Tallinna** määramist Jõhvi ja tema abikaasa **Hildegard Tallinna** asumist organisti kohale, hakati kavandama uue oreli ehitamist.”

Koguduse kroonikast võib lugeda, et 15. aprillil 1955. aastal võttis koguduse juhatus vastu otsuse uue oreli ehitamise kohta. Laen võeti EELK Konsistoriumist. Kokkulepe saavutati orelimeister **Eduard Kriisaga** (8.10.1902 – 23.11.1968), kes võttis enda peale uue oreli ehitamise juhtimise. Juunis-juulis remonditi senine orel ning muretseti uue orel ehitamiseks vajalikke materjale ja üksikosi. Eduard Kriisa oli õppinud Tartu Esimeses Kõrgemas Muusikakoolis viulit, orelit ja kompositsiooni, sai organisti kutse ning teenis Rakvere vastvalminud Pauluse kirikus. Ta oli ühtlasi Rakvere Lastemuusikakoolis muusikateoreetiliste ainete õpetaja (seega ka Arvo Pärdi esimene

muusika-teooria õpetaja). Samas tegeles elu lõpuni orelite hooldamisega nii Eestis kui ka NSV Liidu ulatuses.

Õpetaja Peeter Kaldur: “See oli orelimeister **Eduard Kriisa** viimane suurem töö, kus tema poeg **Hardo Kriisa** toimis õpipoisina: orel ehitamiseks rajati kiriku keldritesse terve töökoda, kohalikud meistrid ehitasid tööpingid nii puitvilede kui ka tinavilede valmistamiseks.”

1956. aastal jätkati vajalikke ettevalmistustöid ja valmistati manuaalid. 1957. aastal jätkus pidevalt oreli ehitus. Aasta lõpus valmisid oreli registrite põhjad, valmistati osa põhjade mehhanisme ja vilesid ning ehitati välja oreliruum eraldi lõõtsa ruumiga. 16.11.1958 toimus oreli pühitsemisjumalateenistus. Pühitsemiskõne pidas **praost Jaan Varik**, pihikõne ja talituse Haljala koguduse õpetaja **Aldur Parts**. Pühitsemispäeval oli võimalik võtta orel kasutusele 10

FOTO: VIRUMAA TEATAJA

registri ulatuses, millele lisati 1 register pühitsemisele järgnenud nädala jooksul. 1. novembril 1959 lõpetas meister **August Urva** oma töö orel juures, millega orel sai põhiliselt valmis, pärast aastaid kestnud töid ja finantsraskusi. 1959. aasta detsembris toimus oreliehituse lõpulejõudmise tänujumalateenistus, kus pidas tervituskõne ja pihitalituse **assessor praost Albert Vatter**. Orelil mängis **professor Hugo Lepnurm**, kes pärast jumalateenistust esitas kontserdi **Johann Sebastian Bachi** loomingu. Professor Lepnurm andis orelile hea hinnangu. Orelit võis nüüd kasutada 20 registri ulatuses. Tegemist on ainsa oreliga Eestis, mis on ehitatud okupatsiooniajal.

mise, nii, et juba aastal 1986 oli hädavajalik oreli korrastamine, mille viisid läbi Ago Tint ja **Olev Kents**. Oreli kuivamine jätkus ning alates aastast 2000 kuni aastani 2005 ei leidnud ta enam kasutamist. Kanadas elanud ja endise jõhvilase **Valdek Raiendi** (13.06.1922 Mäetaguse vald – 7.12.2005 Toronto) finantseerimisel toimus oreli kapitaalne remont ja oreliprospetti uuendamine orelimeister Olev Kentsi poolt. Samuti häälestas ta oreli samale kõrgusele nagu teine orel nii, et on võimalik anda kontserte kahele orelile.

KRIISADE OREL, FOTO: MUINSUSKAITSEAMET.

III ETAPP: OLEV KENTSI POOLT RESTAUREERITUD OREL JA ORELIPROSPEKTI UUENDAMINE

Orel töötas laitmatult kuni kiriku ühendamiseni keskküttega aastal 1984. See tõi kaasa oreli kuiva-

FOTO: JAAK EELMETS

FOTO: EESTI ENTSÜKLOPEEDIA

Olev Kents on rääkinud 29. juunil 2005. aastal ajalehele "Põhjarannik": "See orel on ehitatud raudse eesriide taga ja üritatud jälgida voolusid, mis sel ajal maailmas valitsesid, aga et kõik võimalused olid piiratud, siis tehti ise uued tööriistad ja langetati metsa, et pilli jaoks materjali saada. See tehti põlve otsas valmis, aga on olusid arvestades väga

hästi tehtud. Et see orel on kuivanud ja kuivanud, siis oli temas hästi palju pragusid ja nende täitmine ning liimimine oligi põhiline töö, mis siin teha tuli".

Peaorel on intoneeritud romantilises laadis toleaegseid traditsioone arvestades ning on pehme ja sametise kõlaga. Orelil on 2 manuaali ja 25 registrit, klahvide ulatus manuaalis

ja pedaalis: C-f 1 – g 3. Oreli pühitsemisjumalateenistus (koos uue altarioreliga) toimus 21. juunil 2005. aastal.

UUS ALTARIOREL

Aastal 1996 toodi Jõhvi kogudusele Lääne-Rootsis asuva Uddevalla sõpruskoguduse Lane Ryri abikiriku orel, mis on ehitatud aastal 1967 orelimeistri **John Grönvalli** poolt. Alguses oli plaanis paigaldada orel kas Ontika mõisa härrastemajja, Kohtla-Järvele ehitatavasse kirikusse või Narva Aleksandri kirikusse. Orel ootas oma asukohta käärkambris, kuni aastal 2000 otsustati paigaldada altari ruumi. Orelimeistrid olid Rootsist. Oreli pühitsesid 15. oktoobril 2000. aastal **peapiiskop emeeritus Kuno Pajula** ja Uddevalla koguduse **ülemõpetaja Uno**

Ivarsson. Oreli ümbris oli lihtne ja meenutas puhvetkappi, samuti puudus üks register (I manuaali Gedackt), kuna see jäi kaunistama Lane Ryri kiriku uut orelit. Puuduoleva registri valmistamise Lätis korraldas 2004. aastal Olev Kents, kes valmistas ka orelile väärrika prospekti, arvestades Jõhvi kiriku sisekujundusega. Töid finantseeris Kanadas elanud Valdek Raiend. Altarioreli kõla on terav, orelil on 2 manuaali ja 14 registrit, klahvide ulatus manuaalis C-f 1 – g 3. Kahe oreli pühitsemisjumalateenistus toimus 21. juunil 2005. aastal, pühitsemistalituse viis läbi koguduse õpetaja Peeter Kaldur. Oreliduo esitasid Jõhvi kirikus esmakordselt organistid **Svetlana Kekiševa** ja **Erika Jefimova**.

Anneli Lein

Kasutatud kirjandus:

Vallo Reimaa „Ühes laulmise vägi. Jõhvi laulupeod 1865. aasta Alutaguse praostkonna laulupühast kuni Jõhvi pargi laulupidudeni.“ 2020.
Teater.Muusika.Kino. Marju Riisikamp „Rahvusvahelisest Gustav Normanni orelifestivalist.“ 9.06.2020.
Peeter Kaldur. „Jõhvi Mihkli kiriku orelitest. Jõhvi Muuseumi Seltsi Toimetised III“. 2005.
Edakai Simmermann. „Mitu sõrme on Jumalal?“ 2020.
Jõhvi kirikukroonika.
<http://kriisaorel.blogspot.com/p/kriisade-ajalugu.html>

LEGENDID JA RAHVAJUTUD

Gooti stiilis ühelööviline Jõhvi kindluskirik on oma arhitektuuri ja ajaloolise traagikaga üks omapärasemaid Eestis.

Legend Mihklist.

Mihkli kiriku nimetus on saadud Püha Miikaeli järgi just sellepärast, et ta oli "taevase sõjaväe pealikuna" eelistatumaid kaitsepühakuid ordu ajal, seega sobilik kindluskirikule. Legendi järgi olevat kirikute ehitamisel päevane töö öösel saatana poolt rusudeks muudetud ja koguni maa alla vajunud, seni kui leidis inimene, kes laskis ennast elusana kirikuseina sisse müürida. Nii olevat ka Jõhvi kirikusse müüritud Mihkli-nimeline mees.

Nikolai Vildenau (oma aegne Jõhvi notar) on aastal 1939 kirjutanud: "Kirik ehitati gooti stiilis hiiglasuure põrandaluse võlvistikuga. Altarist paremat kätt viis väike tammepuust uks kitsasse pimedasse käiku. Käigu parempoolses seinas, maast pooleteise meetri kõrgusel oli müüri sees umbes 30 cm suurune auk, mis viis pimedasse ruumi. Sellesse ruumi võlviti kiriku ehitamisel keegi Mihkli-nimeline isik, kes kiriku kaitsevaimuks jäi ja kelle nime järgi veel tänapäeval Jõhvi kirikut Mihkli kirikuks nimetatakse. Püha Mihklit toideti selle augu kaudu vee ja leivaga, nii kaua

kui ta toitu vastu võttis ja küsimustele vastas. Nõnda elas Mihkel selles külmas ja niiskes ruumis, kus ta oma loomulikke vajadusi pidi rahuldama. Pärast surma jäi ta samasse ruumi nagu puusärki maetuna. Ta luukere asetseb tänaseni seal sellesamas asendis nagu ta suri. Nende ridade kirjutaja nägi veel 40 aastat tagasi eelnimetatud lahtist käiku ja auku ja lahtises augus asetsevat kivikruusi, millega Mihklile vett anti. Käigu uks võlviti kinni kiriku suurema remondi ajal. Sinna paigutati võõrmüüride pink. Pingi taga seinas on veel praegugi näha kinnimüürimise jälgi." Käik avati 1989. aastal, puidutöömeister Arvid Urva valmistas ja paigaldas sinna ukse.

Legend ehitusmeistrist ja vanad ristid kiriku juures

Köster Richard Voldemar Sööt on aastal 1938 meenutanud Virumaa Teataja artiklis "Vanad ristid kiriku juures": "Arvatakse, et Jõhvi kirik on ehitatud 1254. aastal, samas kohas asetsenud kindluse ümberehituse teel, mida ka selgesti tõendavad pühakoja ligemale paari meetri paksused kivimüürid koos oma eritaoliste võlvidega. Suuremat huvi on rahva keskel tuntud kiriku juures asetsevate igivanade ja sammaldunud kiviristide vastu. Neid olnud vanasti rohkem, kuid praegu leidub riste ainult neli, kuna teised on

ajahambast puretud või hävitatud. Kaks suurt kiviristi seisavad jämedate puude vahel üksikult omaette, olles veel üsna terved ja võrdlemisi hästi säilinud. Ühelt võib hädavaevalt isegi sinna raiutud kirja ja aastaarvu lugeda. Kiri, mis on saksakeelne, algab järgmiste sõnadega: "Diesen stein sezte Stefo Mariensen...." Selle pealkirja all on aastaarv 1686. "Köster Sööt (ja ka teised jõhvilased) on kinnitanud, et kiriku juures oli kalmistu, sinna maeti nii aadlikke kui ka maa-rahva liikmeid. Kiriku juures, muru peal oli olnud küll üks väga omapärane sõõrikujuline, reljeefselt välja raiutud kivitahvel, mis annetati aastal 1921 muuseumile. Kivisõõrile oli raiutud ainult kolm sõna: "Anna Reinu naine." Nähtavasti oli mees selle püstitanud oma naise kalmule."

Sööt jätkas: "Suurem kivirist arvatakse kuuluvat ühele kuulsale ehitusmeistrile, kes 1686. a paigu tegelenud peamiselt kirikute ehitamisel ja parandamisel. Nagu rahvasuu põlvest põlve seda räägib, on see kuulus ehitusmeister kutsutud ka Jõhvi kirikutorni risti uuesti seadma. Mees olnud juba kõrge tornitipu otsas ja kõik ettevalmistused läinud ladusasti, kuid risti paigale asetamise silmapilgul hüüdnud mees korruga all seisvaile meestele: "Siin on mitu auku, missugusesse ma peaksin risti asetama!?" Ja samal silmapilgul

FOTO: ANTS RULLI

FOTO: MUINSUSKAITSEAMET 1962

meister kukkunudki ühes kuldristiga alla, kusjuures mehe surm olnud ta kaaslastele ja ka rahvale masendavaks löögiks. Mees maetud siis kiriku lähedale ja ta kalmule püstitatud suurem kivitahvel. Mõningate vanemate inimeste arvates olevat aga ristipanija laip maetud kiriku ette – just samasse kohta, kuhu ta kukkus.”

Nikolai Vildenau (Virtau) on kirjutanud aastal 1939 (ajakirjas “Kohtla-Järve noorpõlv”): “Kirikust lõuna poole (endisele linnuse mäele) on vanasti surnuid maetud ja tervet mäge surnuaiaks kasutatud. Veel praegu on seal vanu haudu ja huariste leida. Muist riste on graniidist ja välja raiutud. Ristid kuuluvad XV, XVI, XVII sajandisse. Üks rattakujuline rist kannab pealkirja: “Deiesen Stein setste Simo Metenson 1686 Odnis”. “Lieben cenah Daniel” järele on “Odnis” vanaaegne Kohtla nimetus. See surnuaed oli jõukama klassi jaoks, kuna linnuse taga oli teine surnuaed, kuhu talupoegi maeti.”

Kahe venna legendid ja salakäik. Kahe venna

legende on põhjalikult uurinud ja analüüsinud ajaloolane Vallo Reimaa teoses “Jõhvi Muuseumi Seltsi Toimetised I” (2003). Toon siin ära vaid mõned.

IILUGU.

Vanim kirjapanek leidub Tartu Õpetatud Seltsi toimetustes (2. köide, 3. vihik) 1850. Seal esitatud tekst on algselt jutustatud Seppa Ado nimelise “eesti vanaisa” poolt pastor J. Boubrigi isapoolsele onule. Jutustamine võis aset leida umbes 19. sajandi esimesel veerandil. Pastor J. Boubrig kirjutab: “Seejuures tuleb mulle meelde üks vana jutustus Jõhvi kiriku saamisloost... Küsimusele, kas pole see mingi loss või sõjakindlus olnud, on sealne rahvas mu isavennale järgmist jutustanud: Elased kord selles paikkonnas kaks suurest soost vanda, varakad mehed. Samal ajal kui üks neist kaugel maal sõjas oli, pidi teine, nagu juba varem oli kokku räägitud, kodu mõlema jaoks ausa eluhoone ehitama, nägusa kindla lossi. Sellise ta siis ka teebki oma parima arusaamise järgi, kohale, kus praegu seisab kirik. Kui aga

metsik sõdalane tagasi jõudis ja küllaltki kaugemale edenenud ehitust vaatas, leidis ta selle vähimais pisiastjus oma uhketele ootustele mitte vastavat. Seal valdas teda äge vihahoog, mis eelnenud lühikese vaidluse läbi veel kiiremini lõkkele löi. Talt lendas tooreid sõnu samuti ärritatud vennale ja kui see end kasvavas ägeduses vähese ettevaatlikkusega kaitses, löi teine ta lõpuks maha, nii, et kaotas elu, ja ta veri, venna käega valatud, sai selle uue ehituse esimeseks kurjaks meloodiaks. Pea haaras nüüd mõrtsukat sügav kaastunne, aga ta pisarad ning halamised ei äratanud surnut üles. Ta jättis nüüd sinnapaika kõik, mis sellest hoonest juba püsti oli, sellele kohale on nüüd kirik ehitatud. Seal aga, kus kavatsetud lossi vallikraav on püsima jäänud, moodustab see uue jumalakoja ümbruse, mis mõnedele sõpradele silmatorkavana on paistnud.”

“Ristirahva pühapäeva lehes” (aastal 1881) on aga lugu täiendatud lõpuosaga: “...Kuri töö oli tehtud, venna veri kiskas taeva poole. Ta laskis kõik maja maha kiskuda ja nagu venna vere lepituseks selle koha peale kirikut ehitada. Kiriku ukse ees on kivi maas näha ja selle peale on rist raiutud; üks vana jutt ütleb, et see olla haura koht, kuhu noorem sai maetud. Kirikust mõni versta maad eemale pidand uhke vend omale kindlat maja ehitama ja öeldakse, et see seisnud vanal ajal nüüdse Edise mõisas.”

IILUGU

Raamatust “Eesti Evangeliumi Luteriusu kirikud” (K. Jaiki kirjastus, Tartu, 1939) võib lugeda: “Kirik oli, nagu veel praegugi näha, piiratud kraavi ja valliga, moodustades seega asjatundjate otsuste järgi nn kindluskiriku ja osutus eelkindlustuseks Edise linnusele, mis kirikust 2 km eemal. Kindluskiriku laadi näib tahtvat seletada legend, et esialgu seal, kus praegu seisab kirik, on rüütli ehitatud lossi. Rüütli tapnud viha hoos tema vend, kes aga siis saanud haaratud niisugusest kahetsusest, et ta pooleliehitatud lossi maha kiskunud ja tema asemele kiriku ehitatud. Ka maa-alune tee, mis Jõhvi kiriku altariruumi alt viib Edise lossi, viitab kindluskirikule. Nii on tõenäoline, et sõja ajal talupojad, nagu neil oli õigus oma elule ja varandusele, võitlesid kirikus ja kindlustatud keldris ja siit vaenlase tagasi tõrjusid.”

Üks legend räägib, et Jõhvi kirikust läks maa-alune käik vähemalt Järve mõisa hooneteni Kohtla-Järvel, puudutades vahepeal Edise ja Kukruse mõisaid, s.t veidi üle 10 km. Edise linnuse varemete all asuvad maa-alused ruumid, mida on vähe uuritud (omaaegne Edise mõisnik keelas nende uurimise) ja kust võib viia käik Jõhvi kiriku juurde. Kukruse mõisa juures on see käik leitud, kuid mitte veel Jõhvi kiriku juures. Nõukogude ajal uurisid põlevkivi kaevanduste insenerid Kukruse mõisa juures olevat käiku, kuid nende järelendus oli, et tegemist on

pigem Kukruse mõisa kuivandamiseks võimaliku rajatiseega kui maa-aluse käiguga. Aga Villem Raam kirjutab: “Ja võib olla algas siit (s.t Jõhvi kiriku juurest või selle seest) tõesti maa-alune käik Edisele, mille kohta on õige visad ning tavalistest legendidest märksa konkreetsemad kuuldused.”

III LUGU.

Alutaguse tuntud kodu-uuriija, prosaist ja pedagoog August Tõnurist on kirjutanud: “Rahvasuu teab Jõhvi kiriku ja Edise lossi kohta järgmist pajatada: Kord elanud kaks venda. Vanem vend läinud sõtta ja käskinud nooremal vennal, kes kodukaitsjaks jäänud, sinna kohale, kus praegune Jõhvi kirik seisab, lossi ehitada, mida ka noorem vend täitnud. Sõjast koju tulles ei olnud vanem vend ehitatud lossiga päri, vendade vahel tulnud tüli ja ägeduses löi vanem vend noorema maha. Vennatapmine mõjus aga vane- ma venna peale nii suurelt, et ta lossi maha lasknud lõhkuda ja selle ase- mele kiriku ehitas. Uue lossi ehitas ta aga Jõhvi kirikust umbes 2 versta maad põhjapoolse, laiale mäeseljandikule. Lossi nimi on kuni tänapäevani Edise lossiks jäänud (kohaliku rahva keeles kutsutakse ta Ädise). Rahva jutt lisab veel nagu vendasi lepitades juurde, et vanem vend käskinud ennast pärast surma kiriku ette maha matta, kust ta hauast terve kogudus üle käigu! Selle- ga lootnud vennatapja oma veresüüd rahva ees lunastada. Rist kivi peal, mõni samm suurest kiri-

kuuksest eemal, näitab seda kohta, kuhu patu- kahetseja ja vennatapja maetud.- Nõnda rahva- suu”

IV LUGU.

1943. aasta augusti “Eesti Sõnas” esitab tundmatu autor versiooni, kus sõtta- mineku asemel esineb tüllimineku põhjusena armastatu motiiv. “Kiriku tekkimise kohta liigub ümbruskonnas vana le- gend. – Nimelt elanud Edise lossis kaks venda, kes mõlemad austanud üht sugulasneidu. Üks vendadest pidi jääma Edisele, kuna teine asu- nud endale Jõhvi lossi ehitama. Kaevatud juba kraavid ja ehitatud vallid valmis, kuid siis läinud vennad oma ühise ar- mastatu pärast tülli ja üks neist kaotanud selles tapluses elu. Tapja aga ehitanud südametunnis- tuse piinast lossi asemele kiriku, jättes lossikraavid ja – vallid alles. Tapetu haua kivist näidatakse kiriku ukse ees veel praegugi...”

V LUGU.

Mall Hiiemäe esitab Virumaa koguteoses veel ühe variandi, milles pea- osaliseks hoopis mere- röövel: “Nende alusmüü- ride pääl, kus praegu Jõhvi kirik asub, ei ole mõeldud kirikut ehitada, vaid üks kurikuulus meri- röövel on tahtnud endale kindluse ehitada. Lossi ehitamine jäänud aga pooleli, sest peremees saanud merel röövlahin- gus surma... Poolelijää- nud alusmüüridele olevat mereröövli poeg isa patte lunastada soovides kiriku ehitada lasknud.”

VILUGU.

Kalevipoeg tahtnud ehi- tada kirikut Alulinna kohale sohu, kus vunda- mendi vare veel praegugi näha, kuid päeval ehitatu lammutati öösel ära. Viimases hädas näidati talle unes, et pangu ta kaks paari musti härgi ette ning ladugu koorem ehituskive peale. Seal, ning kus härjad seisma jäävad, sinna ehitatagu kirik. Kalevipoeg tegigi nii ning härjad jäid seis- ma Jõhvi (Jõvi) allika juures künkal. Sinna ehitaski Kalevipoeg kiri- ku.

Matused kirikus.

Aastal 1921 ilmus Narva ajalehes “Põhja Kodu” järgmine kirjutis (autor teadmata): “Jõhvi kirikus sai kevadel uus kivi- põrand pandud ja kui vana põrand lahti võeti, leiti selle alt hulka puusärka, arvata ligi nelikümmend tükki. Nad olid kõik veel terved ja kõvad ehk nad küll juba mõni sada aastat seal olid seisnud. Ühes kohas oli kolm rida puusärka teine teise peale laotud, ja see ruum oli neli jalga kõrge. Selle koha peal, kus

ennemuiste puusärgid sisse lasti, oli vana põran- dal suur neljanurgeline kivi nelja raud rõngaga, kus ta üles tõsteti, kui uus puusärg sisse lasti. See matmise võlv käib aga poole kiriku alt läbi ja hakkab kantsli alt. Just kantsli alla oli üks vana õpetaja maetud, sest põranda kivi peal, kus tema hingas, olid järele seisvad sõnad lugeda. (Mõned sõnad on aga kirikuliste jalgade läbi äranühitud, neid tä- hendame punktidega). “Austatud ja..., kes õpetajaks Jõhvis oli ... surnud aastal 1648 13- mail märtsil, kelle Jumal rõõmust ülestõusmist andku igaveseks eluks.” Vana raamatutest on leida, et selle õpetaja nimi Frants Illirikus oli, ja ta on kümme aastat Jõhvi koguduse hinge karjat- seks olnud. Kõige mae kivide pealt ep ole mingisugust kirja leida. Mõne puusärgi kaaned olid lahtised ja seal ep olnud ka muud midagi, kui paljad luud ja kondid. Kirjasid ehk lehti ep olnud kusagilt leida. Ühel ainsal surmukehal oli veel nahk kontide peal näha ja

FOTO: JAAK EELMETS

surnu valge riide ja valge mütsi tükk oli leida, arvame et see vist üks noor poiss võis olla, kes seal puusärgis hingas. Võlv sai jälle kinni pandud ja puusärgid ilustaste paigale jäetud, kuhu nad esiotsi olid pandud. Vanal ajal oli ka mitmes koguduses viis, et õpetajad senna kiriku saivad maetud, kus nemad elu

aegses armsa kogudusele olid Jumala sõna kuulutanud. – Nõnda kui õnnis Lutterus Wittenbergi linnas kiriku maeti. Sel viisil jäi pärast surma õpetaja kehagi kogudusele kuulutama, mis salmike ütleb: “Oh surelik ing mäleta: Mis oled, olin mina; Mis oled sa, ma olin ka; Mis olen, kül saad sina.”

Nikolai Vildenau on kirjutanud 1939: “Kiriku alla võlvistikku maeti kohapealseid silmapaistvaid surnuid ja võlvialune on kuni tänase päevani täidetud veel nende puusärkidega. Kiriku sees oli mõnikümmend aastat tagasi kivi-põrandas umbes 6 jala

suurune paekivist plaat, mille igasse nurka suur raudrõngas kinnitatud. See neljakandiline paeplaat tõsteti põrandast ära siis, kui kiriku võlvi alla surnuid maeti. Plaat kõrvaldati kiriku viimase suurema remondi ajal.”

Anneli Lein

Kasutatud kirjandus: Vallo Reimaa “Jõhvi Muuseumi Seltsi Toimetised I”, 2003
Lembit Kiisma “Jõhvi Püha Mihkli kirik”, 2002
Jõhvi kirikukroonika

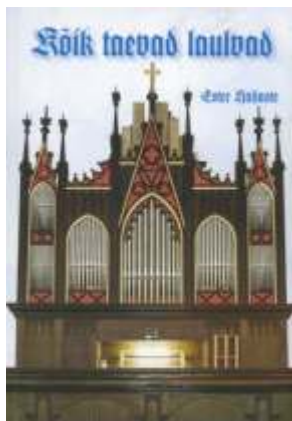
KOGUDUSE KANTSELEIS ON MÜÜGIL PÕNEVAD RAAMATUD

“KÕIK TAEVAD LAULVAD”

Raamatu autor
Ester Haljaste
(1927 – 2019)
oli kauaaegne pedagoog
ja koduloouuriija.

Raamatu hind on
4.- eurot.

ESTER HALJASTE AASTAL 2012, AJALEHT „PÕHJARANNIK“

4. septembril 2019 on ajaleht “Eesti Kirik” avaldanud artikli “Köstri pühendumus”: „Jõhvi kogudus on sel aastal välja andnud pedagoog Ester Haljaste mälestusteraamatu „Kõik taevad laulvad“, kuhu ta on kogunud materjali Richard Voldemar Söödist, kooliõpetajast ja Jõhvi koguduse viimasest köstrist, oma ristisast. Ohtrate fotodega – paljud neist Anneli Leini kogust – raamat annab hea ülevaate elust Jõhvis möödunud sajandi alguses.

Richard Sööt (1885–1947) sarnanes oma loomult õpetaja Lauriga. Ta ei pahandanud kunagi kellegagi ega teinud iroonilisi vihjeid. „Minu ristisa ei osanud üldse halb inimene olla ega sellisena ka tunduda,“ kirjutab autor. Ühes on ta õpetaja Lauriga veel sarnane: ta oskas viiulit mängida. Köstriameti eest ei olevat Sööt palka saanud, rahas maksti laulatuse, ristimise, matuse ja muude kristlike toimingute eest. Vaestelt ei olevat ta kunagi raha võtnud, võib raamatust lugeda. Kellele eluolu Jõhvis huvi pakub, see leiab raamatust kindlasti avastamisrõõmu.“

“SÕIDUD EESTIS JA EESTIST NII IDASSE KUI LÄÄNDE NING VÄLISKÜLALISTE VASTUVÕTMINE“

Raamatu autoriks ja väljaandjaks (2020)
on Jõhvi koguduse õpetaja Peeter Kaldur.

Raamatu hind on 7.- eurot.

“ÜHES LAULMISE VÄGI”

2020. aasta novembris andis Jõhvi Muuseumi Selts välja raamatu
“Ühes laulmise vägi. Jõhvi laulupeod 1865.aasta Alutaguse praostkonna
laulupühast kuni Jõhvi pargi laulupidudeni.” Raamatu koostaja
on ajaloolane Vallo Reimaa. Raamatu saatesõna on koorijuht
Hirvo Survalt. Väljaande toimetaja on Mari Klein, kujundaja Päivi Palts.
280- leheküljeline väljaanne on valminud Tallinna Raamatutrükikojas.

Raamatu hind on 15.- eurot.

TEATED

Kolmapäeval, **22.12** kell 18.00
Eesti Rahvusmeeskoori kontsert. Piletid Piletilevist,
Piletimaailmast ja Eesti Kontserdi kassast.

Jõululaupäeval, **24.12** kell 12.00
Jõulurahu väljakuulutamise Jõhvi Keskväljakul
kell 15 **Jõuluõhtu jumalateenistus** armulauaga

I Jõulupühal, **25.12** kell 10.00
jumalateenistus armulauaga
kell 12 **soomekeelne jumalateenistus**

II Jõulupühal, **26.12** kell 10.00
jumalateenistus armulauaga

Vana-aasta õhtul, **31.12** kell 15
jumalateenistus armulauaga

Uue aasta hommikul, **1.01** kell 12
jumalateenistus armulauaga

Pühapäeval, **2.01** kell 10
jumalateenistus armulauaga

Relvarahu väljakuulutamise aastapäeval,
3.01 kell 10.30
palvus-tseremoonia Vabadussõjas
langenute mälestussamba juures

Müügil on
kirikukalendrid,
hinnaga 2.50€

EELK Jõhvi Mihkli kogudusel
on rõõm teatada, et
valminud on koguduse koduleht,
kust saab põnevat teavet nii kiriku
ajaloo kui kiriku interjööri kohta,
kuulata õpetaja jutlusi ja
lugeda uudiseid koguduses
toimuvast.

 Lehekülje aadress: johvi.eelk.ee
Olete oodatud lähkelt tutvuma.